

Tefsir Tarihi Atlası
ve
Uygulama Haritaları

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

ISBN: 978-605-2233-31-3

© Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU
Her hakkı mahfuzdur.

1. Baskı
Ocak, 2019 / Ankara
1.000 Adet

 Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 297
Web : grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

 Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

Kapak görseli: Harita ve kalem, neden?

Harita: “Yeryüzünün tamamının veya bir kısmının coğrafi ve topografik durumunu gösteren çizim. Modern Arapça’ya Batı dillerinden giren harita kelimesinin (çoğulu harâit) aslı Grekçe chartèstir (kâğıt, papirüs). Ortaçağ Arapçası’nda harita için cuğrâfiyâ-ca’ râfiyâ (coğrafya), sûretü’l-arz (yerkürenin resmi), resmü’l-arz (yeryüzünün resmedilmesi), sifâtü’l-dünyâ (dünyanın şekli) ve eşkâlü’l-arz (yeryüzünün şekilleri) gibi tabirler kullanılmıştır.” (S. Maqbul Ahmad, “Harita”, *DİA*, XVI.205.)

“Üç büyük harita sınıfı vardır: 1. derecede temel haritalar; 2. derecede temel haritalar ve 3. tema haritalarıdır. Yorumlama yapmadan ve olaylar arasındaki ilişkilere dokunulmadan hazırlanan ve bir bilim dalı için gerekli bilgileri gösteren haritalar ikinci derecede temel haritalardan sayılır. Ele alınan konuda bir yorum, çözüm veya bireşim (sentez) gerektiren özel bir incelemenin sonucu olan belgeler ise üçüncü sınıf tema haritalarıdır.” *Meydan Larousse*, “Harita”, V.618.)

Kalem: Mürekkep divitten kaleme intikal ederek kâğıda temas ettiğinde harfler bir araya gelerek ayrı ayrı şekil kazanır, kelimeler oluşur. Kelimelerden cümleler ve cümlelerden kitaplar telif edilmiş bulunur.

(Krş. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, II.144.)

		Önsöz	Teşekkür	Giriş	Kavramlar ve Tanımları	Tarih Nedir?	Tefsir Tarihinin On Beş Asrı	Kavram-Terim Nedir?	Muallim Kimdir?	Müfessir Kimdir?
1	İBN ABBAS	s.7	s.9	s.11	s.27	s.55	s.91	s.143	s.151	s.159
		Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası	İslam Tarihinin Ana Başlıkları	"İslam Tarihinin Ana Evreleri" Haritası	"Halifelğin Serüveni (632-1924)" Haritası	"İslam Uygarlığının Genel Özellikleri" Haritası	Hz. Muhammed (sav) Zamanı Siyasi Coğrafya	Hac Kervanı Yollar Haritası	İbn Abbâs'ın Yaşadığı Dönemde Doğu ve Güney Asya Haritası	İbn Abbâs'ın Yaşadığı Dönemde İslam Dünyası Haritası
		s.166	s.167	s.168	s.169	s.170	s.171	s.172	s.173	s.174
2	MUKÂTİL B. SULEYMAN	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası	İlk Mütercimler, Feylesoflar, Bilginler	IX. Yüzyılda İslam Dünyası	Eşzamanlı Devlet Tablosu					
		s.188	s.189	s.190	s.191					
3	SUFYAN es-SEVRİ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası								
		s.204								
4	el-FERRÂ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası	İlk Klasik Arap Edebiyatçıları	IX. Miladi Asırda İslam Dünyası ve Komşuları Haritası						
		s.218	s.219	s.220						
5	EBÜ UBEYDE	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası								
		s.234								
6	et-TABERİ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası	et-Taberî'nin Yaşadığı Dönem Sonrası İslam Dünyası	Fıkıh Alimleri Haritası	"Şer'i Bir Kararın Türetilmesi" Haritası					
		s.248	s.249	s.250	s.251					
7	EBÜ MANSÜR el-MATÜRİDİ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası	İmam el-Mâtürîdî'den Önce Türkistan	el-Mâtürîdî'nin Coğrafyası Haritası	Karşılaştırmalı Kronoloji: Orta Dönemlere Geçiş (945-1118)	Bireysel Devletlerin Kronolojisi: 945-1118	Müslüman Edebiyatçıları, Bilim Adamları, Filozoflar, ve İlahiyatçılar (945-1111)	Türkistan Haritası		
		s.264	s.265	s.266	s.267	s.269	s.272	s.273		

8	el-MÂVERDÎ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.286	İmam Mâverdî Döneminde Siyasi Coğrafya I s.287	İmam Mâverdî Döneminde Siyasi Coğrafya II s.288						
9	el-BEGAVÎ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.302	el-Begavî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi Durum I s.303	el-Begavî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi Durum II s.304						
10	ez-ZEMAHŞERÎ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.318								
11	FAHRUDDÎN ER-RÂZÎ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.333	er-Râzî'nin Furû İlimlerdeki Hoca Silsilesi s.333	Râzî Döneminde Düşünce Hareketleri Haritası s.334	er-Râzî'nin Telif Tarihleri Tespit Edilebilen Eserlerinin Listesi s.335					
12	el-KURTUBÎ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.350	İmam Kurtubî'nin Ülkesi Endülüs Haritası s.351	XI. ve XV. Yüzyıllarda Endülüs s.352	Endülüs Haritaları s.353					
13	el-BEYDÂVÎ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.366	el-Beydâvî'nin Yaşadığı Dönemde Türkistan s.367							
14	İBN KESİR	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.380	İbn Kesir Döneminde Siyasi Coğrafya I s.381	İbn Kesir'in Yaşadığı Dönem ve Siyasi Coğrafya II s.382						
15	ERUSSUÛD	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.396	Ebussuûd Öncesi Siyasi Coğrafya s.397	Ebussuûd Dönemi Siyasi - Coğrafi Hareketler Haritası s.398	Ebussuûd Öncesi Siyasi Coğrafya I s.399	Ebussuûd'un Yaşadığı Dönemde Siyasi Coğrafya II s.400	"Dünya Gücü Osmanlı" Haritası I s.401	"Dünya Gücü Osmanlı" Haritası II s.402		

16	İSMÂİL HAKKI BURSEVİ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.416	Bursevî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi Coğrafya s.417	"Arayış Yılları"nda Osmanlı Haritası s.418	"XVII. Yüzyılda Osmanlı" Haritası s.419					
17	MAHMÜD el-ÂLÜSİ	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.432	Mahmûd el-Âlûsî'nin Yaşadığı Dönemin Öncesinde Siyasi Coğrafya s.433	Mahmûd el-Âlûsî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi Coğrafya s.434	"Çağlara Göre Avrupa'nın Özellikleri" Haritası s.435					
18	MUHAMMET İZZET DERVEZE	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.450	Derveze'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi Coğrafya I s.451	Derveze'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi Coğrafya II s.452	"I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Cepheleeri" Haritası s.453					
19	SEYYİD KUTUB	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.466	Seyyid Kutub'un Coğrafyası: Afrika I s.467	Seyyid Kutub'un Coğrafyası: Afrika II s.468	Seyyid Kutub'u Etkileyen Siyasi Coğrafya I s.469	Seyyid Kutub'u Etkileyen Siyasi Coğrafya II s.470	Seyyid Kutub'u Etkileyen Siyasi Coğrafya III s.471			
20	İBN AŞÜR	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.484								
21	ÂİŞE ABDURRAHMAN	Müfessirin doğumundan ölümüne ziyaret ettiği ilim merkezleri haritası s.498								
	Kur'an'ın İnsandan Talebi Devam Ediyor: Bugün (Şimdi) ve Yarın (Gelecek)	Bugünün Dünyası ve Yarın Haritası s.526-527	Yirminci Yüzyılda Müslümanların Dünyaya Dağılımı s.528	İslam Tarihinin Ana Başlıkları s.529	Felsefe Geleneklerinin Tüm Dünyayı Kapsayan Bağlantıları s.530					

Bilginin Bütünlüğü Haritaları	Tefsir - Hadis - Fıkıh Bütünlüğü Haritası s.534											
Arap Dili Kurallarının Kullanım Haritaları	İrab Haritaları s.538-548											
Bilginin Bütünlüğünü İlimlerin Hülâsası Haritalarıyla Mütalaa Etmek s.550-555	I. İsbâtu Hudûsi Âlem ve Hakâiku Eşyâ s.550	II. Evvelü'l - İlmi Ma'rifetullâh s.551	III. Bedi'ü's - Semâvâti ve'l-Ard ALLAH: Nûru's - Semâvâti ve'l-Ard s.552	IV. İlmu Usûli Fıkh 1. s.553	IV. İlmu Usûli Fıkh 2. s.554	VI. Usûlu'l- Hadis s.555						
Müfessirler ve Tefsirlerini Kaynak ve Yöntem Tercihleriyle Mukayese Etmek Uygulama Haritaları s.558-570	İbn. Abbas s.558	Mukâtil b. Süleyman s.560	Sufyân es- Sevrî s.562	el- Ferrâ s.564	Ebû Ubeyde s.566	et- Taberî s.568	Ebû Mansur el- Matûridî s.570	el- Mâverdi s.572	el- Begavî s.574	ez- Zemahşerî s.576	Fahrüddin er-Râzî s.578	
	el- Kurtubî s.580	el- Beydâvî s.582	İbn Kesîr s.584	Ebussuûd s.586	İsmâil Hakkı Bursevî s.588	Mahmûd el- Âlûsî s.590	Muhammed İzzet Derveze s.592	Seyyid Kutub s.594	İbn Aşûr s.596	Âişe Abdurrahman s.598		

İTHAF

ÂİLEMİN CENNETMEKÂN ve BERHAYAT İNSANLARINA İTHAF OLUNMUŞTUR:

DEDELERİM ve NİNELERİM

BABAM ve ANNEM

KARDEŞLERİM

EŞİM ve EVLADLARIMIZ

YEĞENLERİM

HALAM

AMCAM

TEYZELERİM

ENİŞTELERİM

TEYZEZADELERİM VE HALAZADELERİM

Tefsirlerin telif sürecinde birçok bağlam olup bu gerçeği bir müfessirin hayatı, eserleri ve tefsiri üzerine yapılan derinlikli çalışmalarda tespit etmek mümkündür. Günümüzde İslâmi ilimler çerçevesinde yapılan tefsir çalışmalarının gerek telif gerekse tercüme olsun güçlü bir kitabiyat/literatür oluşturduğu söylenebilir. Ancak İslam kültür tarihinin içerisinde Tefsir Tarihi'nin geniş, yaygın bir araştırma alanına sahip olduğundan hareketle, yeni bir perspektiften Tefsir Tarihi'ni incelemek bir gereklilik olarak düşünülmelidir. Sathi ve kısa soluklu açıklamalara alanı bırakmamak için bu muhteşem bilimsel birikimi yeterince tahlil ve terkip eden çalışmalara ihtiyaç vardır. Bilindiği üzere Tefsir Tarihi'nde bugüne kadar haritaların sağladığı kolaylıklar ve bağlamlar dikkate alınmamıştır. *Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulama Haritaları*, söz konusu yaklaşımı benimseyerek, Müslüman kültür mirasının tefsir alanındaki bilimsel ürünlerinden haritalar aracılığıyla yararlanabilmek ve anılan bağlamları bir arada görmeye yardımcı olmak amacıyla tasarlanmış bir çalışmadır.

Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulama Haritaları'nda Tefsir Tarihi'nin kronolojik akışına göre yirmi bir müfessir ve tefsiri hakkında görsel ve uygulama olarak üç tür harita kullanılmıştır:

1. Ünitelerde ilk olarak verilen ve müfessirin ilmi seyahatlerini gösteren harita. Bu haritalar, hazır bir kaynaktan alınmamıştır. Tefsir Tarihi kaynaklarında yer alan bilgilere göre Esra Erdoğan Şamlıoğlu tarafından Googlemaps'te hazırlanmıştır.
2. Müfessir, tefsiri ve yaşadığı dönemin öncesi, sonrası veya yakın döneme ilişkin siyasi, coğrafi vb. haritalar, tablolar ve levhalar.

Bu haritalar hazır kaynaklardan iktibas edilenlerdir. Bu kaynaklar Elmar Holesteyn'in *Felsefe Atlası*, Faik Reşit Unat'ın *Tarih Atlası*, Doğan Burda yayını *Dünya Tarih Atlası*, Günter Kettermann'ın *Atlas zur Geschichte der Islam* başlıklı eserleridir. Ayrıca M.G.S Hodgson'un İlhan Kutluer danışmanlığında *İslam'ın Serüveni -Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih-* adı ile yayımlanan kitabında yer alan tablolardan, Ömer Türker ile Osman Demir'in editörü olduğu *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî* ve EDAM Yayını M. Cüneyt Ancın, Kenan Kurada ve Yavuz Değirmencioğlu'nun hazırladığı *YGS-LYS Tarih* başlıklı çalışmalardaki harita ve tablolardan alıntılar yapılmıştır.

Bu iki haritayla; müfessirin ve çağının, onu kuşatan tarihsel şartların, zihniyetin genel ve kaba bir taslağı elde edilerek, Tefsirin coğrafyasıyla durumsal bağlamı -bir ölçüde- ortaya çıkarılmak istenmiştir.

3. Bir müfessir ve tefsir eseri örneğinden hareketle Tefsir alanının temel konularını ve meselelerini, yaklaşımlarını, Tefsir din dilini, kavramlarını ve kullanım şekillerini, tefsirin içeriğini kavramağa, açıklamağa, yorumlamağa imkân vermek üzere tasarlanan uygulama haritaları.

Bu haritalarla, yorumun (te'vîl) kimin tarafından, ne zaman, nerede ve hangi bağlamda, nasıl bir kaynak ve yöntem tercihiyle veya farklılaşmalarıyla, hangi tefsir özelliğiyle yapıldığının, kavramların ve tefsir din dilinin nasıl kullandığının, üslup ve kavramların kullanılmasındaki farklılıkların ortaya konulması hedeflenmiştir.

Diğer yandan müfessir bu faaliyetinde dil, mantık, belâgat, tarih, felsefe, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, tıp, astronomi vd. alanlardaki birikimini te'vilinde/yorumunda kullanmaktadır. Haritalardaki başlıklar, mütalaa ve değerlendirme önerileri aracılığıyla hem söz konusu olguya dikkat çekmek hem de birçok disiplinin bilimsel üretimlerinden yararlanmanın gereği vurgulanmak istenmiştir. Bunun için de önerilen yol şudur: bilginin bütünlüğü temelli disiplinlerarası yaklaşımı benimsemek, bilgi işçiliğini bilgi işlemeciliği (*tasarımcı düşünmek/design thinking*) ile sürdürebilmek. Ve nihayet ortak akılla (şura/istişare) takım çalışması yapabilmek.

Metinde dipnotlar yerine yararlanılan kaynaklara gereken yerde işaret edilmiş, ayrıca kaynakça verilmemiştir.

Başlangıçta haritaların yeniden çizimle yapılması düşünülmüş ve hayli emek harcanmış, ancak maksada ulaşmak imkânı bulunamamıştır. Ehl-i insafın kabul edeceği üzere bu iş nitelikli bir takım çalışmasını ve büyük maddi-manevi desteği gerektirmektedir. Umulur ki böyle bir müessese ve takımla *Tefsir Tarihi Atlası*'nı yeniden telif imkânı nasip oluverir. Ve yine umulur ki bu kitap söz konusu özellikleriyle yeni bilim insanları kuşağını genel olarak ilâhiyat ve özel olarak Tefsir ve Tefsir Tarihi için ihtiyaç duyulan araştırmaları yapmağa teşvik eder.

Tefsir Tarihi hakikatte, Hz. Adem'den Hz. Hâtem Muhammed'e -Sevgili Peygamberimizin ve Sevgili Peygamberlerimizin- vahye bağlılıkla ve nice emeklerle inşa ettikleri iyi insanlarla meydana getirdikleri insanlık mirasının hikâyesidir. Bu sebeple burada Sevgili Peygamberimizin ve Sevgili Peygamberlerimizin olağanüstü insanlık mirasını teşekkürlerimizle hatırlamak, salât ve selâmla anarak aziz hatırlarına hürmetle bağlılığımızı sunmak lazımdır.

Peygamberimizin ve Peygamberlerimizin bu insanlık mirasını bize aktaran müfessirlerimizi ve cümle âlimlerimizi de teşekkürlerle anmalıyız. Yazı malzemesine ve kitaba erişmenin kolay olmadığı bir zamanda kandil ışığında sayfalar dolusu sürekli okumanın-yazmanın ve istinsâhın zahmetini, bilgiye erişmek için uçsuz bucaksız coğrafyalardaki ilim yolculuklarında çektikleri meşakkatleri ve ilim merkezi şehirlerde yaşadıklarını zihinde canlandırıp hayal etmek dahi insanı hayrete düşürüyor; ilmin ve âlimin değerini içten teşekkürlerle karşılamakta insanın gönlünü coşturuyor.

Yüce Allahımıza nihayetsiz ikramlarından biri olarak bu güzel nimeti ve bağıışı için de nâçizâne sonsuz teşekkürler ederken bu kitabı, Yüce Kitabı Kur'an-ı Kerim'in *oku-düşün-anla-yaşa bilgi işlemeciliği* ile hayata katılmasında denize düşen bir damla olarak kabul edivermesini dilerim; tevffikini niyaz ederim.

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Ankara, Ocak 2019